

BIBLIJA U PRAVOSLAVNOJ CRKVI

PROTOJEREJ JOVAN NIKOLIĆ

Snažno izražen duh pravoslavnih hrišćana i njihov nazor na svijet ostali su isti, sve tamo od vremena prvih Duhova i osnivanja Crkve pa do naših dana. Taj duh prisutan je u velikim teološkim raspravama crkvenih otaca i učitelja vjere prvih vjekova, ali je i danas prisutan u spisima i propovijedima služitelja Crkve Božje, u svetoj liturgiji i naviještanju evanđelja, izdavačkoj djelatnosti i misijskoj zauzetosti. Taj već spomenuti duh posebno je bio izražen i proživljen na način mučeništva (martirije), kao snažno svjedočenje i ispovijedanje vjere, koje ostaje dragocjena baština i trajno nadahnuće. Pravoslavni nazor na svijet – da ga tako nazovemo – jasno se čita u stihu knjige Otkrivenja (1,8): »Ja sam Alfa i Omega, početak i kraj, govori Gospod.« Bog dakle nije samo otac već i Gospod, a mi ljudi kroz milost postadosmo njegova djeca i nasljednici njegova carstva (Rim 8,17) i kao takvi, za sve vrijeme svojega zemaljskog života, njegove sluge (rabi Božiji). To jasno naglašeno služenje Bogu nije samo dio u našem životu, već svrha tog života i naša trajna dužnost, bez obzira na naš socijalni ili staleški položaj. U 1 Kor 10,31 čitamo: »Ako, dakle, jedete, ako li pijete, ako li što drugo činite, sve na slavu Božju činite.« Taj duh služenja Bogu naglašava isti apostol u Poslanici Rimljanima (14,7-8): »Jer niko od nas ne živi samome sebi, i niko ne umire samome sebi; jer ako živimo, Gospodu živimo; ako li umiremo, Gospodu umiremo. Dakle, i kad živimo i kad umiremo, Gospodnji smo.« Put spasenja u službi je Gospoda i svaki onaj koji hoće da mu služi, mora biti svjestan, da je to nemoguće sopstvenim snagama. Ali ono što je ljudima nemoguće, »Bogu nije, jer je moguće Bogu« (Mk 10,26-27). Stoga, daju nam se sredstva spasenja kroz Sina i kroz njegovu Crkvu, koja nastavlja njegovo djelo. Ta je snaga blagodat, to je dakle dar, a ne nešto što smo zaslužili, na što »imamo pravo« ili zahtjev.

Blagodat se dodjeljuje ljudima kroz trostruka sredstva. Zapravo, to je jedino sredstvo sastavljeno iz tri dijela, od kojih je svaki dio na isti način neophodan. Ta trostruka sredstva blagodati su slijedeća: molitva, RIJEČ BOŽJA i svete tajne (sakramenti). To je, kako znamo, životna nužnost, jer i pravoslavni hrišćanin treba da živi, kreće se i diše u Bogu, koji je svuda i sve ispunjava (usp. Dj 17,28). Za našu Crkvu istine pravog (istinitog) poznavanja Boga osniva se na mnogo pouzdanijem temelju nego što je ograničeni ljudski um (što je slučaj u svim tzv. prirodnim religijama). Taj temelj je NATPRIRODNO BOŽJE OTKRIVENJE, koje je čovjeku saopštio sam Bog. Učinio je to najprije preko praroditeljâ, patrijarahâ,

zatim Mojsija i proroka, a potom najpotpunije preko samoga svoga Sina G. I. Hrista i njegovih apostola, koje je on izabrao i preko njih ljudima objavio sve ono što im je potrebno znati i raditi, kako bi postigli krajnji cilj – moralno usavršavanje i vječno spasenje. To nam potvrđuje i sveti apostol Pavle kada piše u Poslanici Jevrejima (1,1-2): »Bog koji je mnogo puta i na razne načine govorio ocima, preko proroka, u posljednje dane ove govorio je i nama preko Sina.«

Glavni izvor iz kojega otkrivena religija crpi svoje učenje jeste BOŽJE OTKRIVENJE koje se sadrži u SVETOM PISMU I SVETOM PREDANJU. Po svojoj dogmatskoj važnosti knjige Svetog pisma dijele se na kanonske i nekanonske (deuterokanonske). Kanonske su pak samo one koje je Crkva primila u katalog Bogom nadahnutih knjiga, a koje potom ona predaje onima koji vjeruju kao »nepromjenljivo pravilo istine«. Nekanonskim knjigama, po svjedočenju sv. Atanasija Velikog, nazivaju se pak sve one koje nisu unešene u kanon Bogom nadahnutih knjiga, za koje »oci odrediše da ih čitaju oni koji žele da stupe u hrišćanstvo«. Prema tome, za našu Pravoslavnu crkvu, u Starom zavjetu su sljedeće nekanonske knjige: knjiga Tovita, Judite, Premudrosti Solomonove, Premudrosti Isusa sina Sirahova, Druga i Treća knjiga Jezdrina i Tri knjige Makavejske. Pri formiranju kanona starozavjetnih knjiga uzete su u obzir samo one knjige koje su bile napisane na jevrejskom jeziku i kao takve već imale kanonski autoritet. Naprijed navedene nekanonske knjige pisane su na grčkom jeziku i to pošto je već bio formiran kanon. Jer kanonski spisak starozavjetnih knjiga potječe iz godine 164. prije Hrista, u vrijeme sveštenika Ezdre, pošto su se Jevreji vratili iz vavilonskog ropstva. Za te starozavjetne knjige rekao je G. I. Hristos da se ni jedna jota ili crta iz njih ne mijenja, sve dok se ne ispune. Za našu Crkvu pak otkrivene knjige Staroga zavjeta treba promatrati i studirati kao »predvorje dolaska na zemlju« G. I. Hrista – Mesije, a knjige Novog zavjeta kao svjedočanstva ispunjenja starozavjetnih proroštava i očekivanja.

Kanon knjiga Novog zavjeta nastao je zahvaljujući predanju, pa one, u svom aktivnom značenju, jesu kanonske zato što imaju autoritetno mjerilo za život naše vjere. U pasivnim smislu te su knjige kanonske jer udovoljavaju tom kriteriju. Nitko dakle nije od ljudi mogao Bibliji »dati autoritet«, već se moglo samo spoznati koje od tih knjiga već imaju takav autoritet. Biblija je zbog svih tih razloga i jedinstvena i neponovljiva. Poznati Sir Walter Scott na samrtničkoj je postelji tražio od svog zeta da mu čita »Iz Knjige«. Kada ga je ovaj upitao »iz koje«, Scott je odgovorio da ima »samo jedna knjiga koja zavređuje da je vjerni ljudi nazivaju knjigom – Biblija«. Obično se navodi sedam oznaka koje čine Bibliju jedinstvenom knjigom: njen postanak, njeno jedinstvo, njena aktualnost, jedinstvenost njena širenja i rasprostranjenosti, njeno predanje i njen literarni i moralni karakter. Za BOGODUHOVENOST (inspiraciju) Biblije dokazi su u samim njenim tekstovima, budući da se u njima nadilaze sve ljudske umne sposobnosti i spoznaje, koje nisu nikako proizvod ljudskog uma (npr. o Svetom Trojstvu, zatim proroštva, iskupljenje i sl.) Apostol Petar dokazuje tu bogoduhovenost sljedećim riječima: »Jer nikad proroštvo ne nastade čovječijom voljom, nego pokretani Duhom svetim, govoraše sveti Božji ljudi« (2 Pt 1,21). I u svetoatačkom predanju jasno se očituje ta bogoduhovenost, pa tako sv. Kliment Rimski piše: »Dobro motrite pisma i pazite na istinita kazivanja Svetog duha.« Sveti Irinej Lionski piše: »Pisma su savršena jer su od Božjeg Slova, tj. Sina i Svetoga duha kazivana.« Iz sveto-

otačke literature jasno vidimo da su crkveni oci sve te knjige nazivali »Svetim pismom«, »Knjigom Božjom«, »Riječju Božjom«, i sl.

Za već spomenuti autoritet i kanoničnost tih knjiga veoma je važno sveto predanje. Njega su crkveni učitelji počeli pismeno bilježiti, pa je kao takvo i sačuvano, najprije u starim crkvenim ispovijedanjima vjere (credo) – tzv. simbolima vjere pomesnih crkava, do 4. stoljeća nakon Hrista, zatim u Pravilima svetih apostola, u kanonima opštih (vaseljenskih – ekumenskih) i pomesnih crkvenih sabora. To sveto predanje sačuvano je isto tako u mnogobrojnim liturgijama, zatim u starim mučeničkim aktima (acta martyrum) i u cjelokupnoj praksi stare Crkve, također izloženim bogoslužbenim knjigama. Takvo sveto predanje dopire uglavnom sve do 6. stoljeća po Hristu, a negdje čak i do 8. stoljeća. Od kakvog je značenja sveto predanje govori i samo Sveto pismo. Apostol Pavle u 2 Sol (2,15) piše: »Tako dakle braćo stojte čvrsto i držite predanja, kojima ste naučeni bilo našom riječju bilo poslanicom.« Isti apostol pohvaljuje zajednicu u Korintu (1 Kor 11,2) riječima: »Hvalim vas pak braćo, što sve moje pamтите i držite predanja, kao što vam predadoh.« I najzad, o značenju i vrijednosti čuvanja predanja apostol Pavle utvrđuje Timoteja, episkopa efeškog, riječima: »O Timoteju, sačuvaj povjereni ti zalog«, tj. ono što ti je predano. (1 Tim 6,20).

Tekstovi Svetog pisma Starog i Novog zavjeta sastavni su dio svih naših bogoslužjenja. O tome svjedoče i brojni rukopisi, datirani sve tamo od ćirilometodskih vremena. Pronalaskom štampe sve je više svetopisamskih tekstova, preko inkunabula sve do brojnih izdanja bilo cjelokupne Biblije ili samo Novog zavjeta, posebnih knjiga iz Starog zavjeta (naročito Psaltira), evanđelistara i Apostola (za liturgijske potrebe) do naših dana, kada imamo već i razrađeni plan dnevnih čitanja za vjernike. Dužnost je naime svakog odraslog i pismenog vjernika da dnevno čita Bibliju (najviše Novi zavjet), bilo po slobodnom izboru ili utvrđene odlomke. Sve je tako koncipirano da se cjelokupna Biblija pročita za godinu dana, a Psaltir više puta, osobito za vrijeme Velikog posta. Veći odlomci iz Starog zavjeta čitaju se na bogoslužjenjima (tzv. parimeje) uoči većih praznika. Crkva je nastojala da snabdije vjernike tim tekstovima za liturgijske potrebe, te su postojale brojne prepisivačke škole po manastirima i u najtežim vremenima progona i ropstva. Posebna se pažnja poklanjala dijaspori. Navodim primjer koji je značajan za crkvenu i kulturnu povijest našeg naroda u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Sačuvan je naime rukopis – prijepis Apostola (za liturgijska čitanja), poznat u nauci kao »Varaždinski apostol«, rad anonimnog duhovnika, godine 1454. To je zasad najstarija sačuvana i datirana knjiga Srba u Hrvatskoj. Pri dnu strane 258. spominje se mjesto i vrijeme nastanka rukopisa: »*Ispisase sija božanstvenaja knjiga vo varaždine ciliskije (celjskoj) oblasti i pri blagočestivoj i hristoljubivoj gospoži i kneginji Katakuzini (Katarini) džeri despota Georgija samodržca srbskoga, vo ljeto 6862*«, tj. 1454. Katarina je bila supruga hrvatsko-slavonskog bana grofa Urliha II. Celjskog, koja je svom suprugu u miraz dovela i 300 vojnika koji su došli sa svojim porodicama i bili posada gradova i utvrda u tom dijelu Hrvatske. Za njih je bio organizovan crkveno-liturgijski život i pastoral, povjeren anonimnom jeromonahu, prvo od onih koji će kasnije voditi naše zajednice u kalničkom kraju, posebno kada bude osnovan manastir Lepavina u drugoj polovici 16. stoljeća. Naveli smo ovaj primjer kao ilustraciju stalne crkvene brige da se Sveto pismo učini pristupačnim i u izvanrednim okolnostima, kakav je vojnički život u dijaspori. Zbog mnogih

seoba, ratova i pustošenja nastali su brojni rukopisi i štampane knjige, tzv. srbulje, tekstovi pisani srpskom recenzijom staroslavenskog jezika. Za velik dio naše Crkve stižu tada liturgijske knjige i Sveto pismo iz Kijeva i Rusije, pa je s vremenom prevladala tzv. ruska recenzija crkvenoslavenskoga liturgijskog jezika. No kao početak interkonfesionalne saradnje oko izdanja Svetoga pisma treba istaknuti da je više pravoslavnih sveštenika iz Bosne bilo angažovano u Njemačkoj, u protestantskim štamparijama na prijevodu i pripremama izdanja Biblije za potrebe Južnih Slavena. Takva saradnja bit će proširena u vrijeme kada se osniva britansko i inostrano, a potom i druga biblijska društva, na inicijativu evangeličke, anglikanske i reformiranih crkvenih zajednica. Za naše jezično područje koriste se od tada prijevodi Daničića, Vuka Karadžića, Luje Bakotića, Dimitrija Stefanovića i Čarnića. Biblijsko društvo finansijski pomaže i najnovije izdanje Novog zavjeta, tzv. Sinodalno izdanje SPC iz Beograda, koje je pripremila ugledna grupa stručnjaka, prevodeći s najnovijih kritičkih tekstova na grčkom i ispravljanjem staroslavenskih izdanja, Vukova prijevoda.

Za popularizaciju Biblije na živom narodnom jeziku mnogo je pridonijela »Hrišćanska zajednica mladih ljudi« (YMCA), ekumenska organizacija koja je u vrijeme I. i II. svjetskog rata slala Biblije našim vojnicima u zarobljeničkim logorima. Za mnoge i mnoge od njih to je bio prvi i dragocjen susret s Riječju Božjom, koji ih je utvrdio u vjeri praotaca i približio liturgiji. Kod nas, između dva rata YMCA (ili HZMLJ) razvila je svoju aktivnost u srednjim školama, osnivale su se čitalačke biblijske grupe i naša Crkva je samo nastojala da sve bude pod kontrolom katiheta i u okviru tradicije i crkvenosti. Rado se sjećam da sam i sam pripadao takvoj jednoj biblijskoj grupi koju je predvodio tadašnji katiheta, kasnije poznati prevodilac Novog zavjeta prof. dr. Emilijan Čarnić, predstojnik katedre Svetog pisma Novog zavjeta i grčkog jezika na Bogoslovnom fakultetu u Beogradu. Spontanim organizovanjem vjernika (baze) nastale su tzv. hrišćanske zajednice ili bogomoljački pokret u SPC. Crkva ga je prihvatila a episkop Nikolaj (Velimirović) mudro vodio! Nastala su tako njegova brojna »misionarska pisma« u kojima je izložena i biblijska egzegeza. U njegovoj »Duhovnoj liri« kroz stihove je nastao taj zbornik pjesama za narod u kojima su »opjevane« gotovo sve perikope evanđelijskih čitanja na liturgiji poput fresaka (»Biblije siromašnih«). Ta »Lira« je kroz pjesmu prenosila poruku Svetog pisma. U ondašnjim prilikama nismo bili svjesni da je ta akcija YMCA pripremila teren za potonje ekumensko otvaranje i potpuniju artikulaciju svega onoga što je rezultiralo osnivanjem i našim učlanjenjem u Svjetski savjet crkava i recepciji odluka II. vaticanskog sabora, koje su se odnosile na ekumensku saradnju i zbliženje. U takvoj, novoj atmosferi i briga da se Riječ Božja što više širi otvorila je inicijative za izdanje tzv. ekumenskih Biblija. Prva takva kod nas je izašla u Sloveniji (Mariboru) a potom, nadahnutim zalaganjem oca Zorislava Lajoša, pristupilo se štampanju »Ilustrovane Biblije mladih« na svim jezicima naših naroda i narodnosti. Njegovoj ponudi i veoma povoljnim uslovima odazvala se i naša Crkva, pa je tako do danas izašlo više izdanja te Biblije na srpskom i makedonskom jeziku. Znam da je za mnoge mlade ljude ta Biblija bila poticaj da se prihvate i njena integralnog teksta i tako postane izvor vjere i kulturnog identiteta. Nekako u isto vrijeme u Zagrebu je izašla iz štampe Biblija na hrvatskom, u izdanju kuće »Stvarnost«, poznata danas u nauci kao »Zagrebačka Biblija«. Visoke ocjene o vrijednosti prijevoda u njoj, o komen-

tarima i drugim informacijama o Svetom pismu najbolja su nagrada i priznanje grupi stručnjaka iz redova sveštenika i laika. I naši bibličari dali su laskave ocjene i priznanje tom naporu, pa je tako, sada već pokojni, profesor dr. Miloš Erdeljan, predstojnik Katedre Svetog pisma Starog zavjeta, jevrejskog jezika i arheologije na Bogoslovnom fakultetu u Beogradu, predložio u jednom razgovoru da se tekst Starog zavjeta »Zagrebačke Biblije« jednostavno prilagodi tzv. istočnoj varijanti srpskohrvatskog jezika. Na taj bi način, konačno, i mi imali zasad najbolji prijevod tih svetih knjiga s izvornog jezika. U našoj Crkvi, na narodnom jeziku, još je u upotrebi tekst Starog zavjeta, u prijevodu Đure Daničića, i već je vrijeme da se priđe novom i stručnijem prijevodu koji bi zadovoljio i kanonske propise Crkve. Isto tako, u međuvremenu objavljeni priručnici, kritički tekstovi, potom Leksikon ikonografije i sl. otvaraju velike mogućnosti za potpuniju saradnju oko izdavanja Biblije na našem zajedničkom prostoru. Neka sadašnja izdanja trebalo bi samo proširiti i dopuniti materijalom iz istočne crkvene tradicije i duhovnosti, što bi značilo i velik doprinos ekumenskim nastojanjima za zbliženjem i upoznavanjem. Mislim da je došlo i vrijeme da se razmisli o zajedničkim programima u medijima radi sistematske reevangelizacije. Treba takođe pozdraviti svaku izdavačku akciju iz kruga tzv. malih hrišćanskih zajednica. Prijevod Novog zavjeta profesora Aleksandra Birviša u Beogradu ili niz traktata »Duhovne stvarnosti« u Zagrebu značajan su doprinos popularizaciji Riječi Božje sve širem krugu ljudi koji i nisu crkveno organizovani ili obuhvaćeni pastoralom. Treba razmisliti i osmisliti program stalnih emisija na radiju i televiziji o Bibliji kao zajedničkoj Knjizi svih hrišćana.

Dozvolite da na kraju ovoga kratkog saopštenja izrazim želju da se uspostavi, njeguje i proširuje saradnja preko svih konfesionalnih granica, kulturne i jezičke barijere, u uvjerenju da se nalazimo na zajedničkom poslu i da dijelimo istu odgovornost. Unošenjem Riječi Božje na planu kulture u najširem smislu i kao najvrijednije civilizacijske tekovine, došlo bi do sve otvorenijeg pristupa bogatstvu tradicija, međusobnoga razumijevnja i uklanjanja predrasuda.

Svjedoci smo velikog napretka svetopisamskih znanosti, i to treba u naše vrijeme produbiti svijest i saznanje da poštujemo i sadržaj i jedinstvo Biblije. U isto vrijeme treba poštovati i njegovati živo predanje svake Crkve i analogiju vjere, ako želimo pravilno razabrati smisao Božje riječi te je staviti da i dalje bude izvor naše vjere i morala (ortodoksije i ortopraksije)!